

Futures studies of social risk in Iran based on the causal Stratified analysis approach

Mohsen Niazi¹ | Farshad Goudarzi² | Esmaeil Mazroui³

Vol. 4
Spring 2023
P.P: 39-73

Research Paper

Received:
27 April 2023
Accepted:
5 June 2023

Abstract

Social risks have always and in all periods of history played a fundamental role in human life, but in the contemporary era, the attitude of society's people towards social risks has undergone a huge transformation, and the role of these risks in the living areas of society members is undeniable, on this basis, creating a correct attitude about the future of social risks seems essential. The purpose of the current research is to study the future of social risk by taking a look at the 20-year horizon of Iranian society, the statistical population of this research consisted of 12 cultural experts and university professors, open interview tool was used to collect the findings. After conducting interviews with experts, through thematic analysis, main and sub-categories were extracted from the interviews and using the layered causal analysis method, the dimensions and components of the findings were identified in four levels of litany, social causes, discourse and worldview, and myth and metaphor. The results of this research showed that in a 20-year horizon, social risks will intensify in various fields, and metaphors and myths such as "Be ready for anything", "being an artist", "gambling" and "Abandon yourself" They were recognized as the basic components of social risk.

Keywords: causal Stratified analysis, Future studies, ontological insecurity, social risk.

1. Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran.

2. Corresponding Author: Sociology PhD student studying Iran's social issues, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran.
farshadgoudarzi262@gmail.com

3. Assistant Professor, Department of Management, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

آینده پژوهی ریسک اجتماعی در ایران با استفاده از رویکرد تحلیل لایه‌ای علی

محسن نیازی^۱ | فرشاد گودرزی^{۲*} | اسماعیل مزروعی^۳

چکیده

ریسک‌های اجتماعی همواره و در تمامی ادوار تاریخ در زندگی انسان نقشی اساسی داشته‌اند، اما در دوران معاصر نگرش افراد جامعه به ریسک‌های اجتماعی دچار تحول عظیمی شده است و نقش این ریسک‌ها در حوزه‌های زیسته اعضای جامعه غیرقابل انکار است. بر همین اساس ایجاد نگرشی صحیح درباره آینده ریسک‌های اجتماعی ضروری به نظر می‌رسد. هدف پژوهش حاضر آینده‌پژوهی ریسک اجتماعی با اتخاذ نگاهی به افق ۲۰ ساله جامعه ایران است، جامعه آماری این پژوهش متشکل از ۱۲ نفر از خبرگان فرهنگی و اساتید دانشگاهی بوده است، برای گردآوری یافته‌ها از ابزار مصاحبه باز استفاده شده است. بعد از انجام مصاحبه با خبرگان، از طریق تحلیل تماتیک، مقوله‌های اصلی و فرعی از مصاحبه‌ها استخراج شده و با استفاده از روش تحلیل لایه‌ای علی، ابعاد و مؤلفه‌های یافته‌ها در چهار سطح لیتانی، علل اجتماعی، گفتمان و جهان‌بینی و اسطوره و استعاره شناسایی شدند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که در افق ۲۰ ساله ریسک‌های اجتماعی در حوزه‌های مختلف تشدید خواهد شد و استعاره و اسطوره‌هایی چون «پیه همه چیز را به تن مالیدن»، «هنر کردن»، «قمارباز» و «دل به دریا زدن» به عنوان مؤلفه‌های اساسی ریسک اجتماعی شناخته شدند.

کلیدواژه‌ها: آینده‌پژوهی، تحلیل لایه‌ای علی، ریسک اجتماعی، ناامنی هستی‌شناختی.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۲/۰۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۳/۱۵

۱. استاد، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

۲. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

farshadgoudarzi262@gmail.com

۳. استادیار، گروه مدیریت، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

ریسک‌ها همیشه و در هر زمان همراه انسان‌ها بوده‌اند، به طوری که نمی‌توان لحظه‌ای از زندگی را متصور شد که با ریسک و مخاطره همراه نباشد. برخی از ریسک‌ها محیط شناختی و طبیعی مانند سیل، زلزله، آلودگی محیطی و ... عللی فراتر از عوامل مادی و انسانی داشته و از سالیان دور زندگی انسان‌ها را تحت تأثیر قرار داده‌اند. امروزه با حرکت بسیاری از جوامع به سمت مدرنیزاسیون مجموعه‌ای از ریسک‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی زندگی انسان‌ها را تحت تأثیر قرار داده‌اند، به شکلی که امروزه ریسک‌های تولید شده، تحت تأثیر فرآیند مدرنیزاسیون غیر قابل انکار هستند (عنبری و حقی، ۱۳۹۲: ۱۳۴). متون علوم اجتماعی، ریسک را محصول دوران مدرن می‌دانند و شکل‌گیری نظام رفاهی و به تبع آن، دولت‌های رفاهی را پیامد وجود ریسک‌های اجتماعی دانسته‌اند تا از انسان در مقابل ریسک‌هایی چون بیماری، ناتوانی، بیکاری، مطلقه شدن و ریسک‌های ناشی از تغییر و تحولات ناگهانی دیگر حمایت کنند (گیدنز، ۱۳۸۷: ۵۰).

در گذشته و تمدن‌های باستانی بزرگ، انسان‌ها توانایی رویارویی با بلایای طبیعی را نداشته و قادر به محاسبه و کنترل آن نبودند به شکلی که مواجهه با خطرات و حوادث را فراتر از توان خود می‌دیدند، بر این اساس می‌توان گفت که در فرهنگ‌های سنتی چیزی یا مفهومی از آینده و ریسک وجود نداشته است. از قرن ۱۶ و ۱۷ به بعد در غرب شکل جدیدی از جوامع تحت تأثیر عصر روشنگری و انقلاب صنعتی شکل گرفت که عدم قطعیت‌ها را عینی، خارجی و محاسبه‌پذیر تلقی کرده و این باور به وجود آمد که می‌توان ریسک‌های نوظهور در جامعه را کنترل کرده و آنها را محاسبه‌پذیر نمود، بر این مبنای ریسک در جامعه‌ای ظهور کرده که تمایل به کنترل آینده داشته است (اسدی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰۲). اساساً بحث ریسک اجتماعی و پیش‌بینی آینده با یکدیگر ارتباط تنگاتنگی دارند و ریسک اجتماعی زمانی امکان‌پذیر است که بتوان نگاهی به آینده داشته و آن را تا حدی محاسبه‌پذیر نماید. امروزه ظهور تکنولوژی‌های نوین و خصوصاً گسترش رسانه‌های جمعی، نقش رسانه‌ها نیز در شکل دادن به نگرش‌های متفاوت به ریسک اجتماعی مهم بوده است (نگ و یانگ، ۲۰۱۸). قرار گرفتن در معرض رسانه‌های جمعی افزایش درک ریسک در جامعه را بیشتر از پوشش رسانه‌های معمولی کرده و این رسانه‌ها را به عنوان یک

ایستگاه تقویت اجتماعی شکل داده و تجربه اجتماعی از ریسک را تقویت کرده‌اند (تسوی و همکاران، ۲۰۲۱: ۳۷). ریسک شامل پیامدهای فردی و اجتماعی است، به عبارت دیگر نوعی مسئولیت فردی و اجتماعی به همراه دارد. به اعتقاد الریش بک، حتی در یک دنیای کوچک قابل تصور، ریسک یک رابطه اجتماعی است، رابطه‌ای که حداقل بین دو نفر تصمیم‌گیرنده‌ای که ریسک می‌کنند و از این طریق عواقبی را برای دیگران که نمی‌توانند یا به سختی می‌توانند انجام دهند، ایجاد می‌کند. از این رو می‌توان گفت ریسک اجتماعی، با نوعی مسئولیت نیز همراه بوده و باید مسئولیت فردی که تصمیم‌گیرنده در قبال پیامدهای تصمیم خود باید از مسئولیت در قبال دیگران متمایز شود (بک، ۲۰۰۹: ۳). امروزه دیگر نمی‌توان ریسک‌های اجتماعی را به عنوان عوارض جانبی نادیده گرفت، این ریسک‌ها در حال تبدیل شدن به یک مشکل درونی در نظام‌های اجتماعی ظاهراً محصور هستند. در جامعه معاصر شاهد دگرگونی‌های عمیق سازمان‌شناختی زندگی اجتماعی هستیم، این رقابت و تعارض در چارچوب گفتمان ریسک، چهره‌ای گرافیکی به خود گرفته است. چالش سیاسی مباحث مربوط به جامعه ریسک و ریسک‌پذیری اجتماعی در این است که سیستم‌ها بتوانند بدون تغییر کامل بر یکدیگر اثر بگذارند. بر این مبنای انعکاس ریسک چه در سطح فردی و چه در سطح جهانی شامل دخالت رسانه‌های جمعی و شوک انسان‌شناختی، نگرانی و ترس فداکارانه، اضطراب، وحشت‌زدگی و ابزارسازی آن توسط طیف وسیعی از بازیگران سیاسی است (همان: ۱۳).

اخیراً رویکردهای اقتصاد رفتاری در سیاست‌گذاری‌های اکثر کشورها از جمله ایالات متحده و بریتانیا تأثیرگذار بوده‌اند. مطالعاتی که توسط محققین پیرامون ریسک انجام شده و توجه سیاست‌گذاران را برای برنامه‌ریزی بهتر در مورد آینده به خود جلب کرده، هر چند از بسیاری از جهات از روانشناسی الهام گرفته شده است، اما این چهارچوب‌ها به سمت رویکرد جامعه‌شناختی حرکت می‌کند. در نظر گرفتن ریسک اجتماعی در میان عدم قطعیت با تمرکز بر روش‌های مختلفی که بازیگران انسانی «پیروی از گله» می‌کنند، به تأثیر هنجارهای اجتماعی و تعیبه افراد در شبکه‌های بازیگران توجه می‌کند. این امر رویکردهای رفتاری را چه در حوزه اقتصادی و حوزه روانشناسی به سمت آگاهی بیشتر از بافت اجتماعی و پویایی گروه سوق می‌دهد (براون و کلنان،

۲۰۱۲). اگرچه این امر می‌تواند به عنوان یک تغییر مثبت تلقی شود، اما این زمینه‌های اجتماعی کماکان به صورت محدود تفسیر می‌شوند و درک بسیاری از ملاحظات جامعه‌شناختی که گفته شد، وجود ندارد. تعامل بیشتر با این مجموعه نشان‌دهنده یک مسیر بالقوه پر بار از بینش‌های هیجان‌انگیز از طریق همکاری بین‌رشته‌ای است. ترکیب رویکردهای روانشناختی با مفهوم‌سازی‌هایی مانند گفتمان و رفتار، سلسله مراتب و انسجام گروهی، فردی‌سازی و انعکاس‌پذیری در چهارچوب جامعه‌شناسی ممکن است به نتایج قابل توجهی منتهی شود (کراشا و بانتون، ۲۰۰۹).

با توجه به تغییرات جامعه ایرانی و قرار گرفتن در مسیر گذار به سمت مدرنیزاسیون و اهمیت ریسک اجتماعی در جامعه ایرانی، تبیین تغییرات و نقش ریسک اجتماعی از منظر آینده‌پژوهی می‌تواند به سیاست‌گذاری صحیح در این عرصه کمک کند. هدف اصلی پژوهش حاضر ترسیم نگاهی به آینده نسبت به ریسک اجتماعی در اندیشه صاحب‌نظران و خبرگان حوزه علوم اجتماعی است. در این پژوهش محققین قصد بررسی وضع موجود را نداشته، بلکه درصدد آن هستند با عنایت به نوع نگاه اندیشمندان و خبرگان نسبت به مقوله ریسک اجتماعی، به ترسیم نگاه آینده‌پژوهانه، بیست سال آینده بپردازند، تا بر مبنای این نگاه آینده‌پژوهانه، مسئولین و سیاستگذاران فرهنگی، سیاستگذاری‌های متناسب با ریسک اجتماعی را برنامه‌ریزی کنند. بر این اساس با استفاده از روش تحلیل لایه‌ای علی، لایه‌های مختلف با نگاهی ژرف‌گرایانه مورد بررسی قرار می‌گیرد و صرفاً به تحلیل‌های سطحی اکتفا نشده و در راستای تحقق هدف آینده‌پژوهانه نسبت به ریسک اجتماعی در ایران لایه‌های مختلف کنکاش می‌شود. ذکر این نکته حائز اهمیت است که تاکنون در کشور مفهوم ریسک در حوزه علوم انسانی و در میان پژوهشگران این حوزه کمتر مورد توجه قرار گرفته و پژوهش در رابطه با این مفهوم اندک بوده و از طرفی آینده‌پژوهی مرتبط با ریسک اجتماعی در کشور انجام نشده و می‌توان ادعا نمود آن چه در پژوهش حاضر با رویکردی آینده‌پژوهانه در ارتباط با ریسک اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد، نوآورانه است و نتایج آن می‌تواند در راستای سیاستگذاری‌های صحیح برای آینده راهگشا باشد.

مبانی نظری پژوهش

ریسک به معنای وقوع اتفاقات و رخدادهایی است که محتمل وقوع بوده و میزان این احتمال در بین افراد جامعه با توجه به عوامل گوناگون، متفاوت است (غفاری و حسینی، ۱۳۹۴: ۱۷۹). ریسک پذیری اغلب با رفتارهایی مشخص می‌شود که پتانسیل محاسبه سود و هزینه در حوزه‌های زیسته انسان اعم از اقتصادی، فرهنگی و سیاسی را داشته و گاهی هم ریسک شامل هزینه بالقوه‌ای است که پیامدهای جسمی و روانی دارد (کراویز و همکاران، ۲۰۲۱: ۵). از سوی دیگر ریسک به عنوان یک خطر احتمالی بالقوه در نظر گرفته می‌شود که احتمال وقوعش مورد بررسی قرار می‌گیرد. دو مفهوم مرتبط با ریسک یعنی محاسبه‌پذیری خطر و محاسبه‌پذیری خطر احتمالی در آینده بوده و در جامعه‌ای شکل می‌گیرد و بسط می‌یابد که به سوی آینده نگاه دارد (گیدنز، ۱۳۹۵: ۵۵).

فرانک نایت^۱ اولین کسی بود که در سال ۱۹۲۱ گزارش‌هایی درباره ریسک در علوم اجتماعی مطرح نمود. وی ناقص بودن قضاوت‌های مربوط به آینده را به دلیل توانایی محدود افراد در محاسبه اجتماعی یک پیامد مطرح نمود. به باور او، برخلاف مفاهیم فنی ریسک که ممکن است آن را به عنوان یک احتمال تعریف کند، احتمال وقوع یک رویداد نامطلوب و خاص در یک دوره زمانی، ناشی از یک چالش یا شرایط خاص باشد. نایت توجه ما را به در نظر گرفتن مشکلات مربوط به احتمالات جلب می‌کند، روش‌هایی که افراد و سازمان‌ها به طور فزاینده مجبور می‌شوند تا پیامدهای تصمیمات خود را انتخاب کنند (لانگلوپس و کاسگل، ۱۹۹۳: ۴۶۰-۴۵۹).

به اعتقاد ماکس وبر^۲ مشخصه بارز مدرنیته تمایل فرهنگی به محاسبه پیامدها و افزایش توسل به فنون برنامه‌ریزی یعنی عقلانی‌سازی است در واقع از دید وبر، وظیفه اصلی تاریخ جهانی، تبیین این عقل‌گرایی منحصر به فرد و محاسبه‌پذیر کردن خطرات و ریسک‌ها است (الیوت، ۲۰۲۱: ۱۶۱). ایده انقلابی که مرز بین دوران مدرن و پیشامدرن را مشخص می‌کند، تسلط بر ریسک است، این تصور که آینده چیزی فراتر از هوی و هوس خدایان است و مردان و زنان در مقابل طبیعت منفعل نیستند، ریسک نمونه‌ای از رویکرد عقلانی به آینده است، که به دنبال مهار دانش انباشته‌شده از

1. Frank night

2. Max Weber

طریق تجربیات گذشته و در نتیجه محاسبه به عنوان راهی برای برنامه‌ریزی پیرامون عدم قطعیت آینده است (زین، ۲۰۰۸: ۴۴۲).

متنوع در نظر گرفتن ریسک‌ها، نقطه شروع رویکردهای فرهنگی مربوط به ریسک است، جایی که مفهوم ریسک کمتر به عنوان یک بیان تکنوکراتیک احتمال و بیشتر به عنوان یک ساختار اجتماعی- فرهنگی و یا حتی به عنوان توتم یا آئین در نظر گرفته می‌شود. استدلال محوری مری داگلاس^۱ این است که ریسک‌ها به سادگی وجود ندارند، در عوض آنچه ما انتخاب می‌کنیم که روی آن تمرکز کنیم و آن را مخاطره آمیز تعریف کنیم، از نظر فرهنگی ایجاد شده و از نظر اجتماعی ساخته می‌شود، بر این اساس داگلاس مفروضات مربوط به متمایز بودن جوامع مدرن از پیشامدرن را زیر سؤال می‌برد (الیوت، ۲۰۲۱: ۱۶۳). داگلاس با تأکید بر اینکه نسبت‌های ریسک، سیاسی هستند و نه احتمالی، بر شباهت‌های بین فرآیندهای مدرن طبقه‌بندی و جستجوی توضیح برای مشکلات و پدیده‌های جدیدی تأکید می‌کند. می‌توان گفت دوگانگی ظریفی نسبت به تازگی مدرنیته و ریسک در آثار او وجود دارد، از یکسو پیشنهاد می‌کند، فناوری‌های جدید مردم را تشویق می‌کنند تا آنچه را که طبیعی است زیر سؤال ببرند، بحث‌هایی را پیرامون اینکه مرز بین رفتارهای قابل قبول، کجا باید ترسیم شود، ایجاد کنند و از سوی دیگر، اساساً برای داگلاس فرآیندهایی که طی آن یک شیء عادی یا منحرف در نظر گرفته شود و انتخاب آنهایی که روی آنها تمرکز می‌شود و آنها نادیده گرفته می‌شوند، اساساً فرهنگی و یکسان بوده، با شیوه‌های ماندگاری که در همه جوامع و گروه‌ها قابل مشاهده است (داگلاس، ۱۹۹۲: ۳۹). برای داگلاس چیز جدیدی در دسترس است و از بسیاری از جهات این تغییرات اجتماعی به زبانی بیان می‌شوند که هم مشکل آفرین بوده و هم برای فناوری جذاب هستند، با این حال این منابع ریسک و مخاطره آشکار، فرآیندهای اجتماعی بسیار عمیقی هستند. داگلاس بر این باور است که مفهوم «سرزنش» در کارکرد اجتماعی- فرهنگی ریسک نقش کلیدی دارد. در مفاهیم ریسک همیشه نسبت‌های مسئولیت‌پذیری و سرزنش وجود دارد، این درهم تنیدگی ریسک و سرزنش در بسیاری از چهارچوب‌های نظری وی در نظر گرفته شده است. در نگاه او ریسک بر خلاف خطر، با درک پیامدهای ناشی از تصمیمات خاص یک اقدام یا عدم اقدام و عمل آغشته است (لومان، ۱۹۹۳:

1. Mary Douglas

۱۰۱). بر این اساس به روش مشابهی که گناه از طریق آن اختلال عملکرد را با رفتار نامناسب افراد خاص و آلودگی‌ها مرتبط می‌کند، ریسک نیز انگشت سرزنش را در جهتی خاص در مقابل جهت دیگر نشانه می‌گیرد (داگلاس، ۱۹۹۲: ۵).

الریش بک را عموماً در جامعه‌شناسی با مفهوم جامعه ریسک می‌شناسند. بک از ارائه تعریفی جامع و مانع برای ریسک امتناع می‌کند، چرا که معتقد است مفهوم ریسک تعدد و تکثر معنایی دارد. به باور او، ریسک چیزی ما بین امنیت و ویرانی است، به عبارت دیگر ریسک را نقطه‌ای می‌داند که در آن، ادراک و برداشت ما از ریسک به اعمال و افکار ما شکل می‌دهد (قاسمی، ۱۳۸۸: ۳۰). بک بر خلاف داگلاس بر این استدلال تأکید می‌کند که ریسک‌ها و روابط ناشی از آنها نه تنها محصول جدید مدرنیته هستند، بلکه به خلق شکل‌های جدید از ریسک در درون جامعه نیز منجر می‌شوند. همانطور که مدرنیزاسیون ساختار جامعه فئودالی در قرن نوزدهم را منحل کرد و جامعه صنعتی را به وجود آورد، مدرنیزاسیون امروز جامعه صنعتی را منحل کرده و مدرنیته جدیدی در حال ظهور است. داگلاس بیشتر به ماهیت پایدار پویایی گروه و اینکه همین پویایی‌ها چگونه در شکل‌دهی ادراکات ریسک آشکار شده‌اند، علاقه مند بود، اما بک بیشتر در جهت تبیین روایت‌های کلان جامعه کار می‌کرد و معتقد بود که ما در میانه مرحله بسیار متفاوتی از تاریخ اجتماعی هستیم (الیوت، ۲۰۲۱: ۱۶۸). اساس توصیف او از دوران جدیدی که در آن زندگی می‌کنیم، تمایز بین ریسک‌های طبیعی و ریسک‌های تولیدی است. عصر مدرن ریسک‌ها و خطرات طبیعی را تجربه کرده، در حالی که به دلیل پیشرفت‌های تکنولوژیک مدرنیته، این خطرات اکنون با عوارض جانبی نهفته فناوری همراه است که در طول زمان کشنده‌تر و جهانی شده‌اند و از دهه ۱۹۷۰ به بعد این خطرات انسانی به طور فزاینده‌ای محسوس و بحث برانگیز شده‌اند (مایدن، ۲۰۰۸: ۳۰۴). نگاه بک به تولیدات مربوط به مدرنیزاسیون از یکسو عاملی در جهت افزایش ریسک اجتماعی دانسته و از سوی دیگر نیز معتقد است که استفاده صحیح از آنها می‌تواند برخی از امور را محاسبه پذیر و قابل کنترل کند، به عنوان مثال وی از رسانه‌های جمعی یاد می‌کند که در عصر حاضر می‌توانند افراد جامعه را در سطح بین‌المللی از امور جهانی و مخاطرات طبیعی آگاه کرده و مخاطرات و ریسک‌های اجتماعی را تا حدودی کاهش داده و امور را تا حدودی محاسبه پذیر و قابل کنترل می‌کنند. الریش بک نوعی انقطاع در نوگرایی و گذار در

جامعه صنعتی اولیه به جامعه ریسک را تشخیص می‌دهد که با جامعه پیشین آن متفاوت است، اما همچنان بسیاری از ویژگی‌های جامعه صنعتی را حفظ کرده است. قضیه اساسی در نوگرایی پیشرفته، ریسک و تأکید بر این امر است که چگونه می‌توان از آن جلوگیری کرد، کاهش داد و یا آن را از میان برداشت. به اعتقاد او تاریخ توزیع ریسک نشان می‌دهد که یک ریسک مانند ثروت به الگوی طبقاتی می‌چسبد، ولی به صورت وارونه، به این صورت که ثروت در تارک هرم انباشته می‌شود و مخاطره در قاعده آن (بک، ۱۴۰۰: ۳۵). بر این اساس ریسک به جای لغو جامعه طبقاتی، آن را تقویت می‌کند. فقر انواع ریسک‌ها را به خود جذب می‌کند، بر عکس ثروت می‌تواند امنیت و آزادی ناشی از ریسک‌ها را خریداری کند (ریتزر، ۱۳۹۴: ۷۳۳). بک معتقد است جامعه ریسک ابعاد جهانی دارد، چرا که خطراتی ایجاد می‌کند که به فضا و مکان محدود است، علاوه بر این پاسخ ریسک ممکن است جهانی باشد، مدرنیزاسیون نیروی محرکه جهانی شدن است، اما ریسک آن را تسریع می‌کند، زیرا مدرنیته بازاندیشانه است. وی از نقطه نظری نسبتاً خوش‌بینانه استدلال می‌کند که ما اکنون در آستانه یک مدرنیته رادیکال شده قرار داریم که در آن ریسک جهانی باعث ایجاد اشتراک جهانی می‌شوند، از جمله اینکه اندیشه آگاهانه و جمعی در مورد ریسک باعث تضعیف ارزش مدرن پیشرفت و تولید ثروت برای اجتناب از انهدام جهانی می‌شود (نش، ۱۳۹۸: ۷۶). در نگاه او جامعه ریسک، جامعه‌ای است که در آن نگرانی افراد از آفات و بلاهای طبیعی به سمت مخاطرات ناشی از فعالیت‌های انسانی که اغلب شکل جهانی و عالم‌گیر دارند، متوجه شده است. اگر قوه‌ی محرکه‌ی جامعه طبقاتی و صنعتی در این شعار خلاصه می‌شد که گرسنه‌ام، شعار جامعه جدید این است که می‌ترسم یا نگرانم. به طور کلی مفهوم ایمنی، ایده محوری جوامع کنونی بوده و هرکس تلاش می‌کند از مخاطره و ریسک ایمن بماند. در جوامع ما قبل مدرن انسجام بر پایه نیاز بود، اما انسجام در دنیای مدرن بر پایه نگرانی از عدم محاسبه پذیری و کنترل است، بدین معنا که جوامع به گونه‌ای سازماندهی شده بودند تا از خود در مقابل کمبود محافظت کنند و اکثر نظام‌های رفاه حول محور نیاز و ضرورت سخن می‌گفتند (احمدی و دهقانی، ۱۳۹۴: ۱۰۹). در مجموع می‌توان گفت بک فرآیند تکامل ریسک را در بی‌ثبات کردن امور تثبیت یافته جامعه همچون طبقه، شأن اجتماعی، جنسیت، شغل، کار و تثبیت مجدد آنها در مرتبه و بستری دیگر خلاصه کرد که طبعاً فرآیندهای مختلفی در این تحول گسترده دخیل هستند

(قاسمی، ۱۳۸۸: ۳۸). این تکامل تحت تأثیر سه فرآیند مهم شکل گرفته اند؛ ابتدا توزیع مجدد ثروت و ریسک، که نوع ریسک‌ها در جوامع نوین حاصل فعالیت‌های بشری هستند، حال آنکه در جوامع ما قبل مدرن شکل عدم قطعیت داشته‌اند. سپس فردیت‌یابی مهم بوده است، فرد و فردیت از دعاوی اصلی و اساسی مدرنیته بوده و از قرن هفدهم، نهادها و ساختارهای اجتماعی برای آزادی و استقلال فردی زیر سؤال رفته است و در نهایت استاندارد زدایی در کار که حکایت از این مسأله دارد که اگر در جوامع صنعتی، شغل برای زندگی و به صورت خطی بود، در جامعه ریسک‌حالی غیرخطی و پیش‌بینی‌ناپذیر به خود می‌گیرد. اگر در آن جامعه شغل هرکس تعیین می‌کرد که نظام زندگی‌اش چگونه باشد، امروزه عوامل تشکیل‌دهنده به نظم و نظام زندگی انسان‌ها، متنوع شده و در زمان‌بندی مشاغل هم تغییرات مهمی رخ داده است (همان منبع).

یکی از چهارچوب‌های نظری که تاکنون به آن پرداخته نشده است، اما رویکرد مهم جامعه‌شناختی به ریسک است، کار نیکولاس لومان^۱ است که ریشه در نظریه سیستم‌ها دارد. به باور او ریسک نوعی توصیف آینده در زمان حال است، با تکیه بر این بینش که فرد می‌تواند در خصوص ریسک‌ها، از بین گزینه‌های مختلف دست به انتخاب بزند، ریسک‌ها به خسارات احتمالی، ولی نه قطعی یا غیر محتمل ناشی از یک تصمیم مربوط می‌شوند. این خسارات در نتیجه تصمیمی خاص به وجود می‌آیند و از تصمیمات دیگر نشأت نمی‌گیرند، ما فقط در صورتی می‌توانیم از ریسک‌ها صحبت کنیم که تصمیمات گرفته شده پیامدهایی به بار آورند (جلایی پور و محمدی، ۱۳۹۲: ۴۵۳). ملاحظات لومان در مورد ریسک، از طریق پایه‌گذاری خود در این چهارچوب نظری گسترده، تحلیلی پیچیده‌تر ارائه می‌کند. نظریه سیستم‌ها به ما کمک می‌کند تا بفهمیم چرا سازمان‌ها یا افراد ممکن است به یک پدیده نگاه کنند و ریسک‌پذیری آن را با عبارات کاملاً متفاوت درک کنند. قبلاً اشاره شد که داگلاس این موضوع را در زمینه پویایی گروه‌های اجتماعی تحلیل می‌کند، اما لومان به نوعی توضیح سیستمی‌تری ارائه می‌دهد که توجه را به اهداف خاص هر فرد یا سازمان متمرکز می‌کند. غایت‌شناسی یا هدف یک کشگر خاص، منطق، ادراک و ارتباطات را بسته به سیستم تخصصی که در آن قرار دارند، تعریف می‌کند. به عنوان مثال نظام اقتصادی همه چیز را از نظر پیامدهای نقدینگی و دارایی مشاهده می‌کند، همچنین سیستم

1. Niklas Luhmann

علمی همه چیز را از نظر پیامدهای دانش به رسمیت شناخته شده، مشاهده می‌کند. در این مثال یک تصمیم ممکن است از نظر اقتصادی ریسک باشد، اما از نظر علمی هیچ ریسکی نداشته باشد (جاپ و کوشه، ۲۰۰۸: ۷۸). مرکز تحلیل لومان، تمایز عملکردی فزاینده بین چنین سیستم‌هایی در مدرنیته است که سه پیامد مهم درباره ریسک به همراه دارد؛ اول سلسله مراتب قبلی دانش منحل می‌شود، به این معنا که هیچ قدرت فراگیری برای هدایت بازیگران وجود ندارد. دوم اینکه بازیگران باید به منطق و دانش خود در تصمیم‌گیری‌ها رجوع کنند و نهایتاً اینکه سیستم‌های مرجع متفاوت و منطق‌های مناظره، دیدگاه‌های متعددی در مورد اینکه چه چیزی ریسک است یا نه با اشتراک کمتری وجود دارند (همان منبع: ۷۹).

در نهایت رویکرد فوکویی نیز بر این نکته تأکید می‌کند که تنها از طریق گفتمان است که می‌توانیم ریسک را بشناسیم و درک کنیم (مایدن، ۲۰۰۸: ۳۰۶). در این رویکرد ریسک به عنوان یک شیوه گفتمان، راهی برای مفهوم‌سازی جهان شناخته می‌شود. این رویکرد نقش نهادهای اجتماعی را در شکل دادن فهم ما از ریسک مهم دانسته است و به عبارت دیگر موضوع این رویکرد، مطالعه چگونگی ریسک دانسته شدن یک امر و تأثیر نهادها و نظام‌های اجتماعی در شکل‌گیری ریسک مذکور در اذهان و افکار شهروندان است (همان منبع).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پیشینه پژوهش

بحث ریسک اجتماعی در حوزه علوم انسانی موضوع جدیدی است که در دو دهه اخیر در سطح بین المللی و در یک دهه اخیر در کشور، مطالعاتی پیرامون آن صورت گرفته است. متأسفانه در ایران مطالعات اندکی پیرامون مبحث ریسک اجتماعی انجام شده است و فقدان پژوهش در این حوزه احساس می‌شود. با این وجود محققین به بررسی مطالعات مرتبط با این موضوع در دو دهه اخیر پرداخته‌اند که در جدول ۱ خلاصه‌ای از آنها ارائه شده است.

جدول ۱. خلاصه‌ای از مطالعات انجام شده پیرامون ریسک اجتماعی

ردیف	پژوهشگران	عنوان	روش	نتایج
۱	اسدی و همکاران (۱۴۰۰)	بررسی نقش برنامه های سیمای ایلام در کنترل ریسک و مخاطره پذیری اجتماعی جوانان	کمی	نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که برنامه های رسانه ای سیمای ایلام در کنترل ریسک اجتماعی و مخاطره پذیری جوانان این شهر تأثیر معناداری داشته است.
۲	رجوعی و نخعی مقدم (۱۳۹۹)	تأثیر کانال های ارتباطی بر تبلیغات کلامی با میانجی گری ریسک اجتماعی و انتشار سریع اطلاعات و تعدیل گری خود ابرار برند	کمی	یافته های این پژوهش نشان می‌دهد که کانال های ارتباطی تأثیر معناداری بر ریسک اجتماعی و سرعت نشر اطلاعات داشته و از سوی دیگر با کاهش میزان ریسک اجتماعی و افزایش سرعت انتشار اطلاعات در سایه ارتقای کانال های ارتباطی می‌توان تبلیغات کلامی را در خصوص بیمه رازی در بین مشتریان افزایش داد.
۳	قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۵)	تحلیل نقش سرمایه اجتماعی در ریسک پذیری و کارآفرینی جوانان روستایی	کمی	نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ۴۸ درصد از ریسک پذیری جوانان روستایی متأثر از مؤلفه های سرمایه اجتماعی بوده است.

یافته های این پژوهش نشان می دهد که از میان ریسک های اجتماعی مورد بررسی در این پژوهش شامل گرایش و اقدام به خودکشی، طلاق، خشونت های خانوادگی، دیررسی ازدواج بر نشاط زنان کاملاً معنادار بوده است.	کمی	اثرات ریسک های اجتماعی بر نشاط اجتماعی زنان	عنبری و حقی (۱۳۹۲)	۴
نتایج این پژوهش نشان می دهد که بین رفتار والدین از یک طرف و رفتار همسالان از سوی دیگر با ریسک پذیری دانشجویان رابطه وجود دارد، همچنین دانشجویان پسر بیشتر از دانشجویان دختر ریسک پذیر بوده و طبقه اجتماعی نیز بر ریسک پذیری دانشجویان تأثیر ندارد.	کمی	بررسی عوامل مؤثر بر ریسک پذیری دانشجویان	محمدی و همکاران (۱۳۸۹)	۵
در اکثر مطالعات، هویت یک متغیر تعدیل کننده برای ریسک پذیری اجتماعی بوده، همچنین نتایج مطالعات دیگر نیز نشان می دهد که عضویت های گروهی نیز یک منبع قوی تنزیل ریسک اجتماعی است.	کمی	وقتی اعتماد اشتباه است: مدل هویت اجتماعی ریسک پذیری	کراویز ^۱ و همکاران (۲۰۲۱)	۶
افزایش تولید مواد غذایی ناپایمن و سمی ریسک اجتماعی در چین را کاهش داده و محاسبه پذیری و کنترل را نیز دچار مشکل ساخته و در نهایت بی اعتمادی اجتماعی را به وجود آورده که دارای پیامدهای	کیفی	ایمنی مواد غذایی و ریسک اجتماعی در چین معاصر	یان ^۲ (۲۰۲۰)	۷

1. Cruwys
2. Yan

اجتماعی و سیاسی گسترده ای برای این جامعه می باشد.				
کودکان در معرض ریسک های متعدد در اوایل کودکی دارای سطح پایین تری از مهارت های تحصیلی و اجتماعی بودند و همچنین ارتباط منفی بین ریسک اجتماعی و نتایج تحصیلی دانش آموزان در برخی موارد نیز وجود داشته است.	کمی	ریسک اجتماعی و کودک حمایتی، عامل خانواده و مراقبت از کودک در سال های ابتدایی دبستان	بورچینال ^۱ و همکاران (۲۰۱۶)	۸
نتایج این مطالعه نشان می دهد که چگونه نهادهای سازی ساختارهای فرصت توصیه شده توسط مفهوم بازارهای کار انتقالی می تواند بر انواع مختلف عدم تقارن در ادراک ریسک غلبه کند.	کیفی	مدیریت ریسک اجتماعی از طریق بازارهای کار در حال گذار	اشمید ^۲ (۲۰۰۶)	۹
یافته های این مطالعه نشان می دهد که ریسک های اجتماعی بر اقدام به خودکشی زنان نسبت به مردان بیشتر بود و مفهوم سازی بوم شناختی عوامل ریسک می تواند از اقدام به عوامل محافظتی مستقل برای اقدام به خودکشی در میان آمریکایی های آفریقایی تبار که از نظر اقتصادی محروم هستند، کمک می کند.	کمی	ریسک اجتماعی و عوامل محافظتی برای اقدام به خودکشی در افراد کم درآمد؛ مردان و زنان آفریقایی - آمریکایی	کاسلو ^۳ و همکاران (۲۰۰۵)	۱۰
نتایج این پژوهش نشان می دهد که پاسخ دهندگان با ویژگی های	کیفی	ریسک های اجتماعی جدید و	کیچلت و رهم ^۱ (۲۰۰۴)	۱۱

3. Burchinal

4. Schmid

5. Kaslow

متفاوت و ریسک های اجتماعی جدیدتر، جهت گیری سیاسی نسبتاً متفاوتی را اتخاذ کرده و توسعه می دهند.		ترجیحات سیاسی		
محققین بر این ادعا هستند که این چارچوب بر فقرا تمرکز داشته اند چرا که آنها آسیب پذیرترین افراد در برابر ریسک بوده و معمولاً فاقد ابزارهای مدیریت ریسک مناسب هستند.	کیفی	مدیریت ریسک اجتماعی؛ یک مفهوم جدید، چارچوبی برای حمایت اجتماعی و فراتر از آن	هولزمن و یورگنسن ^۲ (۲۰۰۱)	۱۲

باید اذعان نمود که مبحث ریسک اجتماعی، بیشتر مورد توجه محققین خارجی بوده و در داخل کشور مطالعات بسیار کمی در ارتباط با این مفهوم صورت گرفته و در این بین فقدان پژوهشی که نگاه آینده پژوهانه به ریسک اجتماعی داشته باشد، دیده می شود. با این حال ضروری بود که در این پژوهش به مطالعات داخلی و خارجی در ارتباط با ریسک اجتماعی پرداخته شود و تفاوت این پژوهش با مطالعات قبلی نیز مشخص شود. هر کدام از مطالعات قبلی رابطه متقابل ریسک اجتماعی را با مفاهیم مختلف مورد بررسی قرار داده اند، با عنایت به پژوهش های پیشین می توان این مسأله را مطرح نمود که مفهوم ریسک اجتماعی بر تمام حوزه های زیسته انسان اعم اجتماعی - فرهنگی، سیاسی و اقتصادی اثر گذار بوده است. به طور کلی پژوهش های محدودی به بررسی موضوع ریسک اجتماعی پرداخته اند، اکثر این مطالعات در داخل کشور به یک دهه اخیر باز می گردند و همانطور که ذکر شد عمده این مطالعات با رویکرد کمی و پیمایشی صورت گرفته و فقدان یک روش کیفی که بتواند به مطالعه این مفهوم عمق ببخشد، دیده می شود. محققین در پژوهش حاضر قصد ندارند که به رویکردهای قبلی بسنده کنند، بلکه به دنبال رویکرد تازه ای هستند که همانا آینده پژوهی است تا بتوانند افق بیست ساله از مفهوم ریسک اجتماعی را

1. Kitschelt and Rehm
2. Holzmann and Jorgensen

ترسیم کنند که به وسیله این رویکرد بتوانند شرایط را برای برنامه ریزی و سیاستگذاری در آینده تا حدودی امکان پذیر کند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر در زمره پژوهش‌های کیفی بوده که با بهره‌گیری از رویکرد اکتشافی و استراتژی استقرایی صورت گرفته است. از ویژگی‌های اساسی روش‌های کیفی، گسترده و متنوع بودن رویکردها و تکنیک‌های مربوط به آن است (فلیک، ۱۳۹۹: ۱۵). رویکرد مورد استفاده در این پژوهش، آینده‌پژوهی و استفاده از تکنیک تحلیل لایه‌ای علی است. روش آینده‌پژوهی با ارائه توصیف‌ها و تجویزهایی در خصوص آینده، شرایطی را مهیا می‌کند که بتوان از طیف آینده‌های بدیلی که پیش رو قرار دارند، انتخابی کرد که زمینه رفتار کنشگرانه و پیش‌دستانه را فراهم می‌کند (عیوضی، ۱۳۹۵: ۱۷۹). از نگاه وندل بل^۱، آینده‌پژوهی به دنبال مطالعه نظام‌مند، کشف، ابداع، ارائه، آزمون و ارزیابی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب است. آینده‌پژوهی انتخاب‌های مختلفی را راجع به آینده فراروی افراد و سازمان‌ها قرار می‌دهد و در انتخاب و پی‌ریزی مطلوب‌ترین آینده به آنان کمک می‌کند (بل، ۲۰۱۱: ۷۳). جامعه آماری این پژوهش، شامل صاحب‌نظران حوزه علوم اجتماعی است که درباره موضوع پژوهش صاحب‌نظر بوده یا مطالعاتی انجام داده‌اند. این خبرگان به وسیله نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی انتخاب شده‌اند، بر این اساس از صاحب‌نظران خواسته شد، ضمن بیان دیدگاه خود در مورد موضوع مورد نظر، افراد دیگری را که می‌شناسند به عنوان خبره به محققین معرفی کنند. بر این مبنا شیوه اشباع نظری به مثابه یک روش استاندارد برای اتمام نمونه‌گیری استفاده شده است. برای طراحی پروتکل مصاحبه از مرور ادبیات، تکنیک پستل و روش مصاحبه WIH5 استفاده شد، سؤالات به شکلی طراحی شد که مفهوم ریسک اجتماعی در افق بیست سال آینده از صاحب‌نظران پرسیده شود.

1. Bell

از جمله محدودیت‌های این پژوهش فقدان صاحب‌نظران برجسته در حوزه مطالعاتی ریسک اجتماعی و عدم انجام پژوهش‌هایی با رویکرد جامعه‌شناختی در این حوزه بود. برای افزایش اعتبار تیم‌های به وجود آمده از روش لینکلن و گوبا^۱ استفاده شده است، در این روش چهار عنصر باورپذیری، اطمینان‌پذیری، تأییدپذیری و انتقال‌پذیری برای اعتبار یافته‌های پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد. باورپذیری از طریق باور داشتن به یافته‌های پژوهش و خود‌بازبینی محقق در فرآیند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها می‌پردازد، اطمینان‌پذیری از طریق توانایی محقق در شناسایی منبعی که داده‌های یک مطالعه از آن آمده، انتقال‌پذیری که بر مبنای کاربرد پژوهش است و در نهایت تأییدپذیری که بر واقعی بودن یافته‌های پژوهش تأکید دارد (حیسی، ۱۳۹۳: ۴۲۴-۴۲۵). بر همین اساس و به منظور افزایش اعتبار پژوهش از شاخص "کاپای کوهن"^۲ استفاده شده است و کدگذاری توسط چند تن از خبرگان صورت گرفته و مقدار کاپای کوهن بیش از ۰/۸۰ بوده است که مقدار قابل قبولی است.

شیوه تحلیل یافته‌ها

در مرحله اول، مصاحبه‌های پژوهش به روش تحلیل تم بررسی شده، سپس تم‌های اصلی و فرعی شناسایی می‌شوند. در مرحله دوم نتایج تحلیل تم در قالب چهار سطح تحلیل لایه علی دسته‌بندی شده‌اند. روش تحلیل لایه‌ای علی یکی از مهمترین تکنیک‌هایی است که در آینده‌پژوهی، محققین از آن بهره می‌گیرند. این روش کمتر معطوف به پیشگویی آینده‌ای خاص است و بیشتر به گذشته و حال نظر دارد تا به خلق آینده‌های بدیل بیانجامد و ارزش آن در خلق فضاها و دگرگون شونده برای ایجاد آینده‌های بدیل است (خسروی و میرعمادی، ۱۳۹۸: ۱۰۴).

جدول ۲. برخی از تم‌های اصلی و فرعی مستخرج از مصاحبه با خبرگان

تم اصلی	تم فرعی	بخشی متن مصاحبه	ردیف
فرسایش سرمایه اجتماعی	۱. بی‌اعتمادی ۲. فقدان اخلاق ۳. عدم مشارکت	به نظرم در آینده نامعلومی در پیش روی ما قرار داد که سبب می‌شود زندگی ما به شدت فردی شود و هرکس به فکر خودش باشد.	۱

1. Lincoln and Guba
2. Kappa

اختلال در همبستگی اجتماعی	۱. بی‌ثباتی اجتماعی ۲. فردی‌شدن زندگی ۳. دگرگونی و تحول	دنیای معاصر به قدری شتابان در حال حرکت است و که نمی‌توان در این جهان به دنبال ثبات بود.	۲
ریسک به مثابه کسب سود	۱. بازاری شدن ارزش‌ها ۲. اقتصادی شدن، فرهنگ و سیاست	وجود ساختارهای نئولیبرال در جامعه امروزی، باعث شده که تمامی ارزش‌های اجتماعی، جنبه پولی به خود بگیرند.	۳
رهایی از سلطه	۱. اعتراض به موقعیت اجتماعی ۲. دفاع از حقوق فرد	افزایش نابرابری به قدری آشکار شده است که ریسک کردن در دنیای امروزی راهی برای برون رفت از موقعیت فرودستی است.	۴

به طور کلی تحلیل لایه‌ای علی در چهار لایه مورد بررسی قرار می‌گیرد و به شکل‌دهی آینده می‌پردازد. لایه اول، لایه لیتانی یا کمی است، که روندهای کمی را در بر می‌گیرد، این لایه آشکارترین و ملموس‌ترین لایه متناظر با آینده است. لایه دوم، لایه نظام، علل اجتماعی و سیستماتیک است که شامل عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی می‌شود، در این لایه تحلیل‌های معطوف به داده‌های لایه لیتانی در خصوص آینده قرار دارند. لایه سوم، شامل جهان‌بینی، ساختار و گفتمان است که از ساختار حمایت نموده و عهده‌دار مشروعیت آن است. در این لایه تلاش‌های آینده‌پژوه ناظر بر شناخت ساختارهای فرهنگی، زبانی، اجتماعی و ... هستی‌بخش آینده است (همان منبع). در نهایت لایه چهارم، لایه استعاره و اسطوره‌ها است، در این لایه داستان و روایت‌های عمیق، طرح‌واره و تصاویر ذهنی مورد بررسی قرار می‌گیرند، که البته عمده این موارد جنبه احساسی دارند (عنایت‌الله، ۱۹۹۸).

یافته‌های پژوهش

به منظور دستیابی به دیدگاه‌ها و نظریات خبرگانی که در حوزه ریسک اجتماعی، پژوهش یا مطالعاتی داشته‌اند، پروتکل مصاحبه طراحی شده و پرسشنامه‌های بازی در اختیار خبرگان قرار گرفت تا از دیدگاه و تجربیات آنها پیرامون بحث ریسک اجتماعی استفاده شود که اطلاعات این خبرگان در جدول دو آمده است.

جدول ۳. اطلاعات مربوط به خبرگان

ردیف	تحصیلات	شغل	جنسیت	کد مصاحبه
۱	دکتری تخصصی	عضو هیئت علمی	مرد	۰۱
۲	دکتری تخصصی	عضو هیئت علمی	مرد	۰۲
۳	دکتری تخصصی	عضو هیئت علمی	مرد	۰۳
۴	دکتری تخصصی	عضو هیئت علمی	مرد	۰۴
۵	دکتری تخصصی	مدرس دانشگاه	مرد	۰۵
۶	دانشجوی دکتری	معلم	زن	۰۶
۷	دانشجوی دکتری	معلم	زن	۰۷
۸	دانشجوی دکتری	مدرس دانشگاه	مرد	۰۸
۹	دانشجوی دکتری	کارمند	مرد	۰۹
۱۰	دانشجوی دکتری	معلم	مرد	۰۱۰
۱۱	دانشجوی دکتری	معلم	زن	۰۱۱
۱۲	کارشناسی ارشد	آزاد	مرد	۰۱۲

در ادامه، یافته‌های پژوهش با استفاده از تحلیل لایه علی مورد بررسی قرار گرفته و در هر لایه تم‌های اصلی و فرعی تجزیه و تحلیل شده و گزاره‌های اصلی آن در سطح چهار لایه اصلی تحلیل لایه‌ای علی استخراج شد.

سطح تحلیل لیتانی

اولین سطح تحلیل لایه‌ای علی، مربوط به سطح لیتانی است، در این مرحله به مقوله‌هایی توجه می‌شود که از نظر همگان در دسترس بوده و یک نوع توافق عمومی در مورد آن وجود دارد، به عبارت دیگر سطح لیتانی به عینی‌ترین و آشکارترین سطح تحلیل مربوط است، در این سطح پرسش بنیادی به عینی‌ترین وجوه عقاید و باورها در مورد آینده می‌پردازد و برای پاسخگویی به این پرسش، رجوع به تکرار شونده‌ترین تصاویر و نگاه‌ها در نزد افراد، رسانه‌ها و ... می‌تواند راهگشا باشد. در سطح لیتانی، عموماً ما با مفاهیمی رو به رو هستیم که به طور روزمره با آنها در حوزه‌های مختلف زندگی با آنها سروکار داریم. به عبارت دیگر در این سطح نگاه به مفاهیم و مقوله‌ها چندان ژرف نیستند، اما به عنوان یک راهنما و نقشه برای بررسی و دسته‌بندی مقولات در

سطح بعدی بسیاری مهم و حیاتی هستند، به شیوه‌ای که در سه سطح بعدی تحلیل لایه‌ای علی بدون توجه به سطح تحلیل لیتانی بسیار دشوار است.

جدول ۴. تحلیل در سطح لیتانی

ردیف	مقوله اصلی	مقوله فرعی	پیشنهادها	کد مصاحبه
۱	ظهور مدرنیزاسیون و پیامدهای آن	۱. افزایش نابرابری اجتماعی	۱. اتخاذ استراتژی آگاهانه ۲. افزایش همکاری‌های فردی و سازمانی ۳. حفظ سرمایه و همبستگی اجتماعی ۴. افزایش ارتباطات اجتماعی ۵. بهبود شرایط اقتصادی ۶. تأکید بر ارزش‌های فرهنگی	۰۴
		۲. بی‌اعتمادی مردم به مسئولین		
		۳. سوء استفاده دولت از وضعیت بحران و حالت اضطراری		
		۴. کاهش آزادی مدنی		
		۵. شکل‌گیری گرایش‌های ضد کار		
		۶. ناکارآمدی نظام آموزشی و بهداشتی		
		۷. فرسایش انسجام اجتماعی		
		۸. بحران معیشتی و رفاهی		
		۹. افزایش بیکاری		
		۱۰. زوال سنت‌ها و ظهور ارزش‌های جدید		

۰۸	<p>۱. آموزش همگانی</p> <p>۲. افزایش اعتماد به دیگران</p> <p>۳. گفت‌وگو سازی در حوزه اجتماعی</p> <p>۴. افزایش امنیت اقتصادی، فرهنگی و سیاسی</p>	<p>۱. افسردگی</p> <p>۲. رقابت با دیگران</p> <p>۳. ترس از شکست</p> <p>۴. محافظه کاری در زندگی</p> <p>۵. عدم اعتماد به دیگران</p>	زوال حیات اجتماعی	۲
۰۳	<p>۱. تغییر قوانین مربوط به مالیات و واردات و صادرات</p> <p>۲. ایجاد فرصت همگانی در حوزه اقتصاد</p> <p>۳. اتخاذ سیاست عدالت توزیعی</p> <p>۴. به کارگیری روش‌هایی که باعث کاهش ضرر می‌شود.</p> <p>۵. اتخاذ استراتژی‌های کارآفرینانه</p> <p>۶. سرمایه‌گذاری در صنایع مستعد</p>	<p>۱. افزایش ناگهانی ورشکستگی صنایع</p> <p>۲. تضعیف وضعیت مالی</p> <p>۳. افزایش تورم</p> <p>۴. خروج گسترده سرمایه</p> <p>۵. کاهش بودجه</p> <p>۶. رکود طولانی مدت اقتصادی</p> <p>۷. جنگ‌های تجاری نابرابر</p> <p>۸. ظهور نئولیبرالیسم ایرانی</p>	شکست اقتصاد	۳
۰۲	<p>۱. اتخاذ استراتژی کنترل تکنولوژی توسط انسان</p> <p>۲. اتخاذ سیاست سازگاری و بهبود عملکرد</p> <p>۳. مدارا با تکنولوژی و فناوری‌های نوین</p>	<p>۱. پذیرش اجباری فناوری‌های جدید</p> <p>۲. بیکاری بیشتر نیروهای کار به دلیل اتوماسیون فرآیندهای کاری</p> <p>۳. اختلال در زیر</p>	سلطه تکنولوژی	۴

۰۱۱		ساخت‌ها و شبکه‌های IT ۴. حملات سایبری و سوء استفاده از داده‌ها به دلیل تغییر الگوی کاری		
۰۷	۱. حل مسائل سیاسی از طریق گفتگو ۲. مصالحه و کاهش تنش‌های سیاسی	۱. بسته ماندن مرزها و مشکلات جا به جایی کالا و افراد ۲. بهره‌برداری دولت‌ها از بحران بیماری کووید-۱۹ برای منافع ژئوپولیتیک ۳. تشدید بحران‌ها با کاهش کمک‌های خارجی به برخی کشورها تشدید مناقشات نظامی بلندمدت	ظهور مسائل ژئوپولیتیک	۵

در سطح لیتانی و پس از بررسی مقوله‌ها و مفاهیم اساسی مرتبط با ریسک اجتماعی که در سطح عینی قرار دارند و بررسی نظریات خبرگان، پنج مقوله اصلی استخراج شده و مورد بررسی قرار گرفت. مقوله اول مربوط به مدرنیزاسیون و فرآیند گذار جامعه ایرانی است، در این مقوله، مسائلی چون بیکاری، نابرابری، فقر، شکاف طبقاتی و ... به عنوان محرکه‌هایی که ریسک اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، آورده شده است. در واقع فرآیند مدرنیزاسیون و سایه مدرنیته بر جامعه ایرانی باعث بروز چنین پیامدهایی شده و جامعه ایرانی که در گذشته به شدت تحت تأثیر سنت‌های دینی بوده است، در چند دهه اخیر در مواجهه با پیامدهایی مدرنیته دچار تحول شده که این تغییرات به خودی خود، ریسک اجتماعی در جامعه ایرانی را تحت تأثیر قرار داده است. در واقع زوال سنت‌ها در جامعه ایرانی و حضور پروژه مدرنیته در ایران با زوال برخی از ارزش‌های

سنتی همراه بوده و این تغییر بیش از هر چیز فرهنگی بوده است. در واقع ریسک اجتماعی در این معنا و همانگونه که داگلاس اشاره دارد، پیامد نوعی تغییر فرهنگی است. از سوی دیگر در خطر قرار گرفتن حیات انسان، مقوله دیگری است که ریسک اجتماعی را افزایش داده است. مسائلی چون افسردگی، رقابت با دیگران، کاهش اعتماد به دیگران سبب شده است که افراد در جامعه ایرانی برای داشتن زندگی بهتر و کاهش فشارهای زندگی، برای بهبود زندگی خود ریسک کنند. در چند دهه اخیر وجود سیاست‌های نئولیبرالیستی و افزایش شکاف طبقاتی در جامعه ایرانی نیز عامل مهم دیگری بوده که حیات اقتصادی در ایران با بحران مواجه شود. چرخش سرمایه در دست قشر فرادست جامعه، تورم، کاهش بودجه، فشار اقتصادی که روز به روز بر طبقات فرودست جامعه تحمیل می‌شود، همگی از جمله عواملی هستند که سبب شده تا ریسک اجتماعی در جامعه ایرانی به مسأله‌ای مهم برای قشر فرودست جامعه تبدیل شود. عدم وجود عدالت توزیعی که تحت شرایط سیطره بازار و سیاست‌های نئولیبرال و کاهش رفاه فرودستان جامعه و انتقال همه مفاهیم زندگی به بازار سبب شده است تا ریسک اجتماعی تحت تأثیر قرار بگیرد. پذیرش اجباری فناوری‌های نوین و جایگزینی ربات‌ها به جای انسان و ظهور سایبورگ‌ها، زندگی انسان در این کره خاکی را تحت شعاع خود قرار داده است. امروزه ظهور شبکه‌های اجتماعی مجازی، رسانه‌ها و سایر فناوری‌های جدید زندگی انسان را در خود حل کرده و تمامی شئون زندگی انسان را در اختیار خود قرار داده‌اند، از سوی دیگر وجود مسائل سیاسی چون بحران جهانی وپروس کویید-۱۹ و جنگ‌های سایبری از جمله مسائلی هستند که در سطح سیاسی بر ریسک اجتماعی اثر گذار هستند. در نهایت با نگاهی به مقوله‌های اصلی و فرعی سطح لیتانی می‌توان گفت که تمامی این مقوله‌ها به یکدیگر مرتبط هستند و در یک فرآیند دوطرفه بر یکدیگر اثر گذاشته و در نهایت ریسک اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

سطح علل اجتماعی

سطح دوم مربوط به علل اجتماعی است، در این سطح مقوله‌هایی که در سطح لیتانی آمده است مورد واکاوی بیشتری قرار گرفته و علل اجتماعی مربوط به این مقوله‌ها در جدول ۴ آمده است.

جدول ۵. تحلیل در سطح علل اجتماعی

ردیف	مقاله	مفاهیم	راهکارها	کد مصاحبه
۱	پیشرفت و تغییر	تکیه بر عقلانیت کمال‌گرایی شیوه‌های تربیتی	پذیرش حقیقت آموزش کارآمد	۰۲ ۰۴
۲	برنامه‌ریزی و آینده‌نگری	مهاجرت آموزش تلاش برای رسیدن به مطلبویت مسئولیت‌پذیری	برنامه‌ریزی منسجم شناخت نیازهای حقیقی افراد تأکید بر رعایت وظایف	۰۱۲ ۰۸
۳	سیال بودن زندگی	بحران هویت سبک زندگی دگرگونی‌های شخصیتی ناپایداری روابط بر سر چندراهی قرار گرفتن فردگرایی	فرهنگ‌سازی صحیح ترویج سبک زندگی سالم تأکید بر روابط پایدار	۰۳ ۰۹ ۰۶
۴	رهایی از سلطه	فشار ساختاری جهان‌وطن‌گرایی گریز از سنت‌ها و تقدیرگرایی تلاش برای برابری نظارت اجتماعی	توزیع عدالت اجتماعی حفظ خیر عمومی دفاع از حقوق شهروندی	۰۴ ۰۱۱

مقاله اول در سطح تحلیل علل اجتماعی مربوط به پیشرفت و تغییر است، افراد یک جامعه زمانی دست به ریسک می‌زنند که در پی تغییر زندگی خود بوده یا تلاش برای پیشرفت در زندگی داشته باشند. پیشرفت و تغییر یکی از بنیادی‌ترین اصول مدرنیته و فرآیند

مدرنیزاسیونی است که از زمان عصر روشنگری به عنوان مبنای اساسی این عصر و در پی آن مدرنیته، حضور داشته است، به عبارت دیگر می‌توان گفت که مقوله اول سطح لیتانی که مربوط به پروژه مدرنیزاسیون بوده و بر ریسک اجتماعی در جامعه ایرانی اثر داشته، با تغییر و پیشرفت به عنوان مقوله اول علل اجتماعی ارتباط نزدیکی دارد، چرا که تغییر و پیشرفت یکی از نتایج مدرنیته و همانگونه که گفته شد از اصول اساسی آن است و میل به پیشرفت و تغییر به عنوان خروجی فرآیند مدرنیزاسیون اساساً با ریسک اجتماعی همراه است. بیراهه نیست اگر بگوییم مشکلاتی که امروزه نه تنها در جامعه ایرانی، بلکه در سطح بین‌المللی رخ می‌دهد و حیات اجتماعی انسان را تهدید می‌کند، ناشی از فقدان برنامه و فکر کردن به زمان حال است. نداشتن برنامه برای آینده و عدم قطعیت و پیش‌بینی ناپذیری آینده سبب سردرگمی و بروز مسائل و مشکلات زیادی در زندگی انسان شده است. در واقع وجود چنین مشکلاتی مسائلی چون مهاجرت، تلاش برای رسیدن به رفاه و شرایط زندگی بهتر را تحت تأثیر قرار داده و سبب می‌شود افراد یک جامعه، خصوصاً جامعه ایرانی که عمدتاً با چنین مسائلی رو به رو هستند دست به ریسک زده و برای آینده خود فکری کنند و در چنین شرایطی ریسک اجتماعی به عنوان عاملی برای برنامه‌ریزی و به عنوان یک احتمال برای زندگی بهتر در نظر گرفته می‌شود. از سوی دیگر به اعتقاد برخی از متفکرین معاصر، جهان وارد عصر پست‌مدرن شده است، شاید مهمترین ویژگی این عصر سیال بودن زندگی و ناپایداری روابط انسانی است. مسائل هویتی، ناپایداری روابط، فردگرایی افسار گسیخته، وجود سبک‌های زندگی نامتعارف و ... همگی از مهمترین رخدادهایی است که تحت تأثیر عصر پست‌مدرن و دیجیتالی شدن زندگی انسان به وقوع پیوسته است. در چنین شرایطی انسانی که با بحران هویت و معنا رو به رو شده است، ممکن است اقدام به انجام هرکاری کند، بر خلاف عصر مدرن که بر پیش‌بینی پذیری امور و نظم تأکید دارد و در نهایت بر پایین آمدن ریسک اجتماعی در زندگی انسان تأکید دارد، در دوران پست‌مدرن به دلیل بی‌نظمی که بر زندگی انسان حاکم است، ریسک اجتماعی افزایش می‌یابد. در واقع می‌توان گفت، گفتمان

پست مدرن پاسخی به مدرنیته بود که بر نظم و ایجاد روابط نظام مند و سلسله مراتبی تأکید داشته است، پس سیال بودن زندگی که خصیصه عصر پست مدرن است در نهایت مقوله اول و دوم سطح لیتانی، یعنی ظهور مدرنیزاسیون و زوال حیات اجتماعی را تبیین می کند. در نهایت آخرین علت اجتماعی که می تواند ریسک اجتماعی را تبیین کند، رهایی از سلطه است. سلطه اشکال گوناگونی دارد از جمله سلطه تکنولوژیک، سلطه اقتصادی، سلطه سیاسی، سلطه فرهنگی و ... که سبب شده است تا زندگی انسان در بسیاری از ایدئولوژیهای رایج محبوس شده و حیات بشر را به نظارت و کنترل خود درآورده و به همین سبب انسان تحت اسارت و سلطه را به انجام ریسک اجتماعی و رهایی از سلطه سوق می دهد. در واقع تلاش برای رهایی از سلطه به عنوان یک علت اجتماعی در سطح دوم تحلیل، سلطه تکنولوژیک، مسائل ژئوپولیتیک و شکست اقتصاد را در سطح لیتانی تبیین می کند، به عبارت دیگر سلطه اقتصادی و وجود سیاست هایی نئولیبرالیستی و عدم وجود عدالت توزیعی و فشار ساختاری که از این طریق بر طبقات فرودست جامعه رخ می دهد، ریسک اجتماعی در بین طبقات پایین جامعه را می تواند افزایش دهد، از سوی دیگر مفاهیمی چون تقدیرگرایی و نظارت اجتماعی که از این مقوله حاصل می شود، در یک جامعه سنتی می تواند ریسک اجتماعی را کاهش دهد و از سوی دیگر در یک جامعه رو به گذار می تواند ریسک را افزایش دهد، چرا که در چنین جامعه ای افراد برای تغییر موقعیت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خود دست به ریسک خواهند زد. همانگونه که در سطح اول گفته شد، مقولات سطح دوم نیز با یکدیگر در ارتباط بوده و به طور کلی مقولات لایه لیتانی را تبیین می کنند.

سطح گفتمان، جهان بینی و ایدئولوژی

در این سطح از تحلیل به بررسی این موضوع می پردازیم که کدام یک از جهان بینی، ایدئولوژی یا گفتمان باعث ظهور چنین مسائلی شده است، جدول ۵ مربوط به این سطح می باشد.

جدول ۶. تحلیل در سطح گفتمان، جهان‌بینی و ایدئولوژی

ردیف	مقوله	مفاهیم	کد مصاحبه
۱	مدرنیته و ناامنی هستی‌شناختی ^۱	پیشرفت، همسو بودن با جهان غرب، بورکراتیزه شدن، جاگرنات ^۲ ، ترس از زندگی کردن، عدم امنیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، بی‌دفاع بودن در آینده	۰۳ ۰۹ ۰۱۱
۲	پست‌مدرنیته ^۳	هر چیزی ممکن است، دنیای شلخته، بی‌نظمی	۰۱۲
۳	نتولیبرالیسم ^۴ و ظهور روانشناسی زرد	هر چیزی قابل مبادله است، ظهور گفتمان «تو می‌توانی!»	۰۶ ۰۱

مدرنیته در تمام ابعاد خود بر پیشرفت، منطقی زندگی کردن و بازتولید نظم اجتماعی تأکید دارد. در واقع مدرنیته نه تنها بر عقل و خرد به عنوان نیروی محرک جهان، بلکه به مثابه فرآیندی برای ایجاد ثبات و نظم در زندگی انسان تأکید دارد. اما اندیشمندان مدرنیته، پیامدهای محاسبه‌پذیری جهان و تکیه بر عقلانیت را نادیده گرفتند، مدرنیته به قول فراتس کافکا نه تنها زندگی ما را بهبود نبخشید، بلکه ما را در جهانی دیوانسالارانه و به شدت بروکراتیزه شده رها کرد. در واقع مدرنیته به قول گیدنز به مانند یک جاگرنات عمل کرده و هر کس را که با او همراه نباشد زیر چرخ‌های خود له می‌کند. مدرنیته در واقع ریسک اجتماعی را افزایش می‌دهد، اما پست‌مدرنیته این ریسک را دو چندان می‌کند، پست‌مدرنیته با تکیه بر «مرکزگریز بودن» خود امکان انجام ریسک را افزایش می‌دهد، به عبارت دیگر دنیای پست‌مدرن، محل انجام ریسک‌های بزرگ است، چرا که شعار مهم گفتمان پست‌مدرن «هر چیزی ممکن است» هست. جهان پست‌مدرن با حمله به بنیادهای مدرنیته، این مسأله بنیادی را که همه چیز را می‌توان پیش‌بینی و محاسبه کرد و به عبارت دیگر عقلانی کرد به زیر سؤال برده و در مقابل بر بی‌بنیاد بودن جهان و احتمال وقوع هر چیزی تأکید دارد. اما نتولیبرالیسم نیز نوعی جهان‌بینی مبتنی بر روابط بازار را به انسان عرضه می‌کند، این ایدئولوژی که عموماً منطق جدید سرمایه‌داری متأخر برای بازتولید نابرابری به نفع نخبگان اقتصادی است، با وضعیت پست‌مدرن رابطه تنگاتنگی دارد، بر ریسک

۱. از جمله مفاهیم مهم دستگاه نظری آنتونی گیدنز

۲. اشاره به خدای کریشنا دارد که پیروان زیادی در کشور هند دارد.

۳. گفتمان فلسفی که در دهه ۱۹۷۰ ظهور کرد.

۴. اشاره به جریان اقتصادی دارد که تمامی شئون زندگی انسان را در پیکربندی بازار سازماندهی می‌کند.

اجتماعی تأکید فراوانی دارد. به عبارت دیگر بنیاد نئولیبرالیسم بر «آزادی‌های فردی» است، در این نگاه انسان آزاد است تا هر کاری برای به دست آوردن بیشترین سود انجام دهد، در واقع نئولیبرالیسم به نوعی مبلغ اصلی ریسک در جهان کنونی است، چرا که بر شعار «من می‌توانم» از طریق مکانیسم‌های روانشناسی زرد به شدت تکیه دارد. در واقع ریسک در چنین چارچوبی به شدت مورد استقبال قرار می‌گیرد، هر چند که اغلب این ریسک‌ها به شکست می‌انجامد. در نهایت مدرنیته، پست‌مدرنیته و نئولیبرالیسم با تأکید بر ارزش‌های فردی و منافع فردی نقش مهمی در ظهور ریسک‌های اجتماعی فردی شده و به حاشیه رانده شدن امر جمعی داشته است، در این سه گفتمان ریسک به عنوان یک امر ضروری شناخته شده که لازم پیشرفت و تغییر است.

سطح استعاره‌ها و اسطوره‌ها

سطح نهایی تحلیل لایه‌ای علی، مربوط به استعاره‌ها و اسطوره‌ها می‌باشد، در ادامه در جدول ۶، مفاهیم و مقوله‌های مربوط به این سطح آمده است.

جدول ۷. تحلیل در سطح استعاره‌ها و اسطوره‌ها

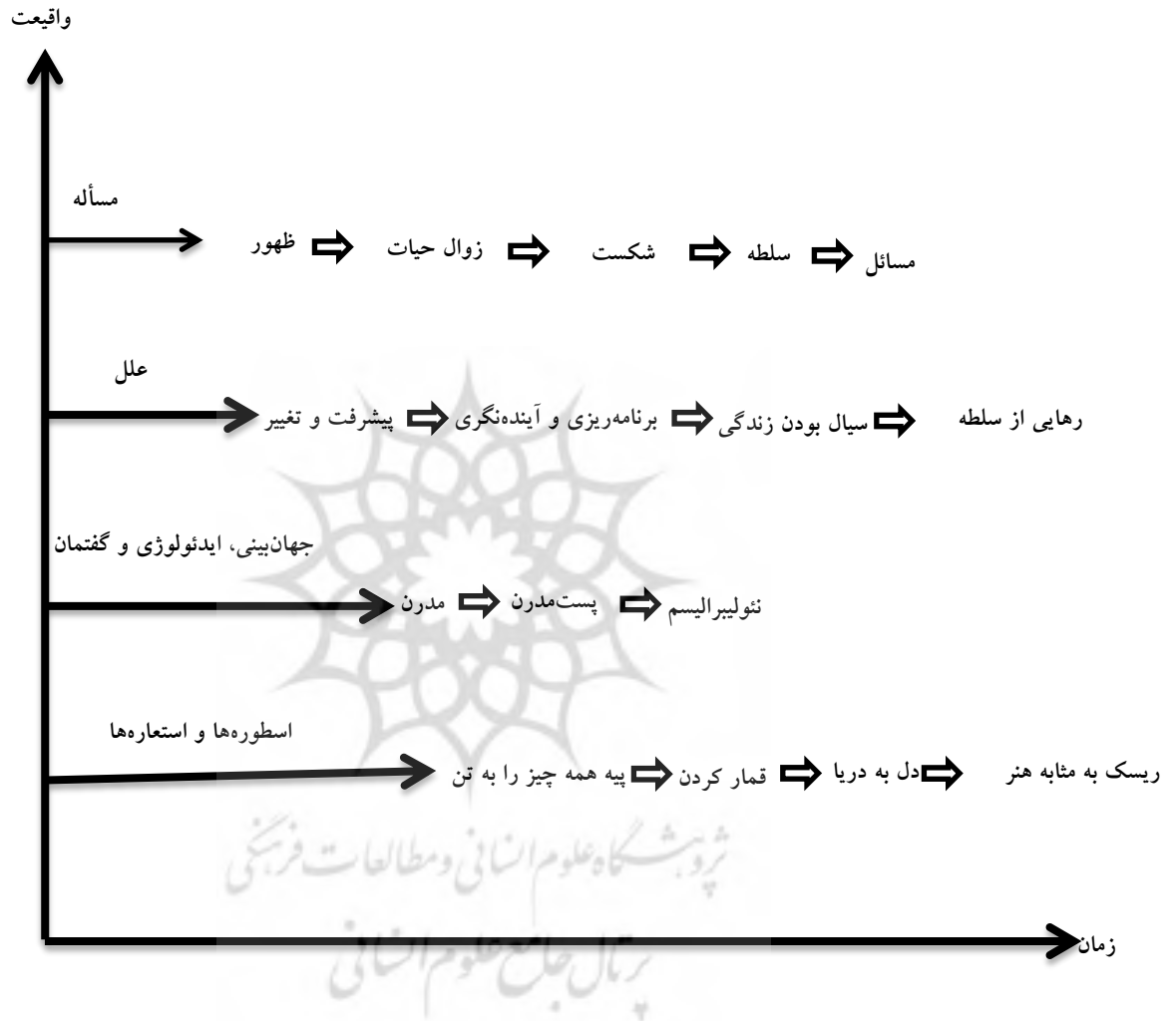
ردیف	مقوله	مفاهیم	کد مصاحبه
۱	پی همه چیز را به تن مالیدن ^۱	آماده بودن برای رخ دادن هر اتفاقی، پذیرفتن شکست یا پیروزی	۰۲ ۰۴
۲	قمار کردن	کنار گذاشتن تمامی دلبستگی‌ها و علائق و به عبارت دیگر معادلات و احتمالات	۰۶ ۰۳
۳	دل به دریا زدن ^۲	شجاع و نترس بودن	۰۱۱
۴	ریسک کردن به مثابه هنر	ریسک یعنی پیروزی، ریسک و رهایی	۰۷ ۰۹

۱. اشاره به ضرب‌المثل فارسی دارد.

۲. اشاره به ضرب‌المثل فارسی دارد.

استعاره و اسطوره‌ها نقش مهمی در زندگی انسان دارند، سطح چهارم بررسی تحلیل لایه‌ای علی به استعاره‌ها و اسطوره‌ها اختصاص دارد. ریسک اجتماعی بیش از هر چیز این باور را در فرد به وجود می‌آورد که برای رشد و ترقی باید شجاع باشد. استعاره «پی همه چیز را به تن مالیدن» یا «دل به دریا زدن» اشاره به تکیه بر شجاعت انسان دارد. مفهوم شجاعت همواره یک مفهوم بنیادین بوده است، این مفهوم انسان را در شرایطی قرار می‌دهد که فرد برای رسیدن به اهداف خود هر کاری انجام دهد. از سوی دیگر فشارهای ساختاری، نابرابری‌های اجتماعی و ناامنی هستی‌شناختی سبب شد که افراد جامعه، خصوصاً قشر فرودست جامعه برای رسیدن به آرزو و امیال خود دست به هر کاری بزنند. در واقع استعاره «قمار کردن» اشاره به این موضوع دارد که ریسک تنها راه نجات برای افرادی است که در جامعه تحت تأثیر فشارهای ساختاری و نابرابری‌های اجتماعی سعی دارند از این موقعیت رها شده و از سوی دیگر قمار تنها راهی است که می‌توانند حداقلی از رفاه را داشته باشند. البته قمار برای فرادستان و فرودستان کاملاً متفاوت است، به عبارت دیگر قمار در زندگی برای فرادستان نوعی لذت و سرگرمی است، زیرا این قشر از جامعه ناامنی هستی‌شناختی در بعد اقتصادی را تجربه نکرده و از این رو ریسک برای آنها بیشتر جنبه سرگرمی دارد. اما موقعیت فرودستان خصوصاً در زمینه اقتصادی سبب شده است تا آنها قمار یا ریسک را جنبه‌ای برای نجات از موقعیت فرودستی خود بدانند. البته امروزه با ظهور گفتمان نتولیرالیسم و تأکید بر مبادله و بازاری شدن جامعه، ریسک برای برخی از افراد، خصوصاً نخبگان اقتصادی به نوعی یک هنر محسوب می‌شود، زیرا این نخبگان از شرایط و مکانیسم‌های بازار آگاه هستند و عمدتاً به ریسک نگاهی عقلانی دارند. در ادامه و در شکل ۱، مدل کلی پژوهش حاضر که مبتنی بر تحلیل لایه‌ای علی است، در چهار سطح آمده است.

شکل ۱. مدل تجربی تحلیل لایه‌ای علی

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

ریسک اجتماعی یکی از مهم‌ترین چالش‌های جوامع معاصر است، امروزه ریسک اجتماعی به عنوان یک مقوله اساسی در نظر گرفته می‌شود و به دلیل میان‌رشته‌ای بودن این مفهوم جایگاه مهمی در میان پژوهشگران و محققین حوزه علوم انسانی پیدا کرده است. البته باید اذعان نمود که پژوهش‌های اندکی درباره این مفهوم صورت گرفته است. پژوهش حاضر با هدف بررسی ریسک اجتماعی در ایران با تکیه بر روش آینده‌پژوهی صورت گرفت. نتایج این پژوهش نشان داد که ریسک اجتماعی در جامعه ایرانی بسیار مهم بوده و تمامی حوزه‌های زیسته انسان اعم از سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ... را تحت تأثیر قرار داده است و در افقی ۲۰ ساله که این پژوهش بر مبنای آن صورت گرفته، ریسک اجتماعی در ایران بیش از پیش تشدید خواهد شد. به عبارت دیگر گذار از سنت به مدرنیته در جامعه ایران و ظهور گفتمان مدرن، پست‌مدرن در ایران و سلطه اقتصاد نئولیبرال بر جامعه ایرانی سبب شده است تا ریسک‌های اجتماعی در آینده نیز تشدید شود. تغییر و پیشرفت، محاسبه‌پذیر کردن امور، عقلانی کردن تمام امور زندگی سبب شد تا ریسک‌های اجتماعی به تدریج در زندگی انسان پیدا شوند، در ایران نیز این تغییرات پنهان‌مانند و سبب ظهور ریسک‌های اجتماعی در زندگی افراد جامعه شد. از سوی دیگر پست‌مدرنیته به مثابه یک شیخ بر زندگی انسان وارد شد و با تکیه بر بی‌بنیاد بودن جهان زندگی افراد را دستخوش تغییر کرده و ریسک‌های اجتماعی را وارد فاز جدیدی کرد، در حقیقت پست‌مدرنیته با تأکید بر سیال بودن زندگی بر شدت ریسک‌های اجتماعی افزود. از سوی دیگر ظهور گفتمان نئولیبرالیسم، جامعه را به یک بازار تبدیل کرد که هر چیز در آن قابل مبادله بود، به همین دلیل این گفتمان افراد را به شدت به انجام ریسک در چهارچوب بازار تشویق کرد. ظهور چنین گفتمان‌هایی به ناامنی هستی‌شناختی انجامید و همانطور که اندیشمندانی چون بک و گیدنز اشاره کردند، ما با نوعی جامعه مخاطره‌رو به رو هستیم. به عبارت دیگر، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد مخاطرات اجتماعی سبب شده ریسک‌های اجتماعی در جامعه ایرانی تشدید شود. علل اجتماعی ریسک در ایران نیز متفاوت است، اگر به قطب‌بندی جامعه ایرانی توجه کنیم، دو قشر فرادست و فرودست در جامعه وجود دارد که علل اجتماعی ریسک بسته به شرایط افراد متفاوت است. در میان فرودستان ریسک اغلب

کمر صورت گرفته و برای رهایی از فشار ساختاری و اقتصادی که بر زندگی این قشر حاکم است صورت می‌گیرد، اما فرادستان بیشتر از ریسک برای افزایش ثروت قبلی و افزایش شکاف طبقاتی و حتی لذت و سرگرمی استفاده می‌کنند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اگر در افق ۲۰ ساله شکاف طبقاتی و حوزه اقتصادی در کشور ترمیم نشود و عدالت توزیعی و خیر عمومی در نظر گرفته نشود، قطعاً ریسک اجتماعی تشدید خواهد شد، از سوی دیگر نتایج این پژوهش نشان می‌دهد نامنی هستی‌شناختی که از شرایط سیاسی کشور حاصل شده است، می‌تواند ریسک اجتماعی را افزایش داده و تکیه بر تکنولوژی‌های نوین و تبلیغات رسانه‌ای که صورت می‌گیرد، ریسک اجتماعی را افزایش می‌دهد. همچنین یافته‌های این پژوهش، بانتهای پژوهش‌های قدیمی معصوم و همکاران (۱۳۹۵) و عنبری و همکاران (۱۳۹۲)، کراویز (۲۰۲۱) و اشمیت (۲۰۰۶) را تا حدودی هسمو است. ریسک‌ها همواره و در ادوار مختلف تاریخی همراه انسان بوده و در آینده نیز با شدت بیشتری در زندگی انسان خواهند بود. جامعه ایرانی نیز همواره شاهد ریسک‌های مختلفی بوده است، چه ریسک‌هایی که به صورت کلان صورت گرفته و چه ریسک‌هایی که در سطح خرد و در بین افراد جامعه رخ داده است. با توجه به شرایط فعلی کشور و حوادث اقتصادی و فرهنگی که در کشور وجود دارد، به نظر نمی‌رسد که ریسک‌های اجتماعی در آینده نیز کاهش یابد و همانگونه که نتایج این پژوهش نشان داد در افقی ۲۰ ساله نیز این ریسک‌ها با ظهور گفتمان‌های مختلف و شرایط اجتماعی مداخله‌گر نه تنها کاهش نخواهد یافت، بلکه بیشتر خواهد شد.

بر مبنای یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه نمود:

- برنامه‌ریزی کلان در جهت افزایش انسجام اجتماعی و ایجاد حس اعتماد در میان افراد جامعه، در جهت کاهش ریسک‌های آسیب‌زا برای جامعه.
- استفاده از شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها برای آموزش ریسک‌های اجتماعی کم هزینه و منطقی.
- آموزش در مدارس و دانشگاه در جهت شناسایی ریسک‌های اجتماعی و آموزش انجام منطقی ریسک‌های اجتماعی.

- برنامه‌ریزی کلان در جهت کاهش نابرابری اجتماعی و توجه به مشکلات قشر فرودست جامعه.
- با توجه به اینکه پژوهش‌های اندکی درباره ریسک‌های اجتماعی صورت گرفته است، توصیه می‌شود پژوهش‌هایی در رابطه این مفهوم با متغیرهایی چون نابرابری اجتماعی، انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و... توسط سایر محققین انجام شود.

نوآوری و محدودیت پژوهش

با توجه به اینکه پژوهش‌های اندکی درباره ریسک اجتماعی در ایران صورت گرفته، انجام این پژوهش خود به غنای تحقیقی این مفهوم می‌انجامد، از سوی دیگر اتخاذ روش آینده‌پژوهانه درباره این مفهوم نوآوری دیگر این پژوهش به حساب می‌آید. از سوی دیگر یکی از محدودیت‌های اساسی این پژوهش آگاهی کم قشر آکادمیک جامعه از این مفهوم و همچنین نبود خبرگان متخصص در این حوزه بود و لذا جستجوی خبرگان در این حوزه بسیار مهم است.

تعارض منافع

در این پژوهش، هیچگونه تعرض منافی وجود ندارد.

تشکر و قدردانی

از تمامی خبرگان و اساتید دانشگاهی که در این پژوهش ما را یاری نمودند، کمال سپاس و قدردانی را داریم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- Asadi, A. Mirzaei, Kh. Ghasemi, Y. Mohseni Tabrizi, A. (2020). Investigating the role of Simai Ilam programs in controlling risk and social vulnerability of young people, **Communication Research Quarterly**, 28 (4), pp: 101-131. [In Persian]
- Eyvazi, M. (2015). **Political Future Research**, **Strategy Quarterly**, 25(79): 177-198.[in Persian]
- Ahmadi, H. Dehghani, R. (2014). Opinions and thoughts of Elrich Beck, **Social Development Quarterly**, 10 (2), 101-126. [In Persian]
- Anbari, M. Haghi, S. (2012). Effects of social risks on women's social vitality, **Rural Development Quarterly**, 5 (1), 133-158. [In Persian]
- Brown, P; Calnan, M (2012). **Trusting on the Edge: Managing University and Vulnerability in the Midst of Serious Mental Health Problems**, Bristol: Policy Press.
- Beck, E. (2019). **risk society; Towards New Modernity**, translated by Mehdi Farhamandjenjad and Reza Fazel, second edition, Tehran: Sales publication. [In Persian]
- Beck, U (2009). Critical Theori of World Risk Society A Cosmopolitan Vision, **Journal Constellations**, V(16), N(1), pp: 3-22.
- Burchinal, M; Robert, E; Zeisel, S; Hennon, E; Hooper, S (2016). Social Risk and Protective Child, Parenting and Child care Factors in Early Elemetory School Years, **Journal scence and Practice**, V(6), N(1), pp: 79-123.
- Bell, W (2011). **Foundations of Futures Studies: Human Science for a new Era: Values, Objectivity and the God Society**, London: Transaction Publishers.
- Bernstein, P (1996). **Against the Gods: The Remarkable Story of risk**, New York: John wiley and sons.
- Brubaker, R (1984). **The limits of Rationality: An Essay on the social and Maral thought of Max Weber**, London: Allen and unwin.
- Cruwys, T; Greenway,K; Ferris,L (2021). When Trust Goes worgn: A Social Identity Model of Risk Taking, **Journal of Personality and Social Psychology**, [http:// doi: 10.1037/pspi0000243](http://doi:10.1037/pspi0000243).
- Cruwys, I; Greenway, K; Ferris, L; Rathbon, J; Saeri, A; William, E; Parker, S; Chang, M; Croft, V; Bingley, W; Gyace, L (2020). When trust is a liability: A social identity model of risk taking, **Journal of personality and social psychology**. [http:// doi:10.1037/pspi0000243](http://doi:10.1037/pspi0000243).
- Crawshaw, P; Bunton, R (2009). Logics and Practice in the risk environment Health, **Journal Risk and Society**, V(11), N(3), pp: 269- 282.
- Cottle, S (1998). Ulrich Beck, Risk Society and the media, **European Journal of Communication**, V(12), N(1), pp: 5- 32.
- Douglas, M; Wildaysky, A (1982). **Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers**, Berkeley: University of California Press.
- Elliott, A (2021). **Social and Cultural Theory**, Abingdo: Routledge.
- Flick, U. (2019). **An introduction to qualitative research**, translated by Hadi Jalili, Tehran: Ney Publishing.[in Persian]
- Giddens, A. (2015). **The world is slippery**, translated by Ali Attaran, Tehran: Parse.[in Persain]

- Giddens, A. (2007). **The Abandoned World**, translated by Ali Asghar Saeedi and Yusuf Haji Abdul Wahab, Tehran: Science of Science and Literature.[in Persian]
- Ghaffari, Gh. Hosseini, M. (2014). Rereading the experience of social policies regarding children's risks in contemporary Iran, **Sociological Studies Quarterly**, 22(2), 177-209.[in Persian]
- Ghasemi, M. (2009). Risk society and its importance for risky society, **strategic studies quarterly**, 12(3), pp: 27-46.[in Persian]
- Habibi, Gh. (2014). **Methodological Insight**, Tehran: Ketab Hameh Publishing. [In Persian]
- Holzmann, R; Jorgensen, S (2001). Social Risk Management: A new conceptual framework for social protection and beyond, **Journal International tax and public finance**, V(8), PP: 529-556.
- Inayatullah, S (1998). Causal Layered Analysis: Post structuralism as method, **Journal Futures**, V(30), N(8): pp: 815- 829.
- Jalaipour, H. Mohammadi, J. (2014). **Late theories of sociology**, Tehran: Ney publishing. [In Persian]
- Japp, K; Kusche, I (2008). **Systems theory and risk**, Oxford: Blackwell.
- Kaslow, N; Wyckoff, S; Bender, M; Price, W; Thompson, N (2005). Social Risk and Protective Factors for Suicide Attempts in Low Income African-American Men and Women, **Journal suicide and life- threatening Behavior**, V(35), N(4), pp: 400-412.
- Khosravi, M. Miremadi, T. (2018). Layers of the future and the problem of formulating human actions: investigating the epistemic foundations of the causal layer analysis method, **Iran Future Studies Quarterly**, 4(1), pp: 101-116. [In Persian]
- Kitschelt, H; Rehm, P (2004). New Social risk and Political Preferences, **Paper Prepared for delivery at the 14th International Conference of Europeanists organized by the council for European studies**, March 11- 13, Chicago.
- Langlois, R; Cosgel, M (1993). Frank knight on , uncertainty and the firm: A new interperetation, **Journal Economic Inquiry**, V(31), pp: 456- 465.
- Luhmann, N (1993). **Risk: A Sociological theory**, New York: Aldine Gruyter.
- Mahmoudi, N. Bahmanpour, H. Basami, T. (2009). Investigating factors affecting students' risk-taking, **Applied Sociology Quarterly**, 21(38), pp: 35-56.[in Persian]
- Mythen, G (2008). Sociology and the art of risk, **Journal Sociology compass**, V(2), N(1), pp: 299-316.
- Ng, Y; Ysng, Z; Vishwanath, A (2018). To fear or not fear? Applying the social amplification of risk framework on two environmental health risks in singapor, **Journal of risk research**, V(21), N(12), pp: 1487-1501.
- Nash, K. (2018). **Contemporary Political Sociology: Globalization, Politics and Power**, translated by Mohammad Taghi Delfrooz, 16th edition, Tehran: Nash Kavir.[in Persian]
- Qadiri Masoum, M. Hajipour, Mohammad; Karagozlu, H. Joranbayan, M. (2015). Analysis of the role of social capital in risk-taking and entrepreneurship of rural youth: a case study of Tenkabon city, **Rural Research and Planning Quarterly**, 5(4), 17-31.[in Persian]
- Reghhi, M. Nakhai Moghadam, Z. (2019). The effect of communication channels on word of mouth advertising with the mediation of social risk and the rapid dissemination of information and the moderation of brand self-instrumentation, **The Quarterly Perspective of Business Management**, 19(42) pp: 110-128.[in Persian]
- Ritzer, G. (2014). **Sociological theory in the contemporary era**, translated by Mohsen Talasi, Tehran: Scientific Publications. [in Persian]
- Schmid, G (2005). Social risk management through transitional labour markets, **Journal Socio- Economic**, V(4), N(1), p: 1-33. <http://doi10.1093/SER/mwj029>.

- Tsoy, D; Tirasawasdichai, T; Kurpayanidi, K (2021). Role of Social Media in shaping public Risk Perception during Covid-19 Pandmic: A Theoretical Review, **International Journal of Management Science and Business Admini Stration**, V(7), N(2), pp: 35-41.
- Yan, Y (2020). Food safety and Social Risk in Contemporary China, **Journal of Asian Studies**, V(71), N (3), pp: 705-729.
- Zinn, J (2008). **Risk Society and reflexive modernization**, Oxford: Blackwell.

